

SOSTEn näkökulmia apteekkitoimialan kehittämiseksi

Hyväksytty SOSTEn hallituksen kokouksessa 9.2.2023

Suomen nykyinen apteekkijärjestelmä on potilaan kannalta pääsääntöisesti hyvin toimiva, helposti saavutettava, luotettava ja turvallinen. Lisääntyneistä kansainvälisistä saatavuushäiriöistä huolimatta lääkkeiden toimitusvarmuus on melko hyvä. Suomessa lääkkeiden omavastuuosuus on korkea ja lääkekatto lähes 600 euroa vuodessa, mikä on huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi Ruotsissa (2400 SEK).

Lääkehuolto on osa terveydenhuoltoa. Toimintaa ja toiminnan uudistamista ohjaavina periaatteina tulee olla terveys, turvallisuus ja lääkkeen käyttäjän etu. Apteekki ei ole mikä tahansa kauppa, vaan järjestelmän tulee varmistaa lääkkeiden tasapuolinen saatavuus ja ohjata neuvonnalla lääkkeen turvalliseen käyttöön.

SOSTE tarkastelee apteekkitoiminnan kehittämistä paljon sairastavien ja lääkkeitä käyttävien pienituloisten ihmisten näkökulmasta. Lääkkeiden käyttäjissä on vaikeasti pitkäaikaissairaita henkilöitä ja ihmisiä, joilla on ongelmia kognitiivisessa ja/tai psyykkisessä toimintakyvyssä. Usein elämäntilanne on kuormittava myös taloudellisesti. Nämä henkilöt tarvitsevat erityisesti ohjausta lääkkeiden käytössään. Nykyinen apteekkitoiminta mahdollistaa tähän laadukkaat ja turvalliset puitteet.

Apteekkijärjestelmän uudistaminen

Apteekkijärjestelmään kohdistuu paljon uudistuspaineita. On keskusteltu esimerkiksi itsehoitolääkkeiden myyntikanavien ja apteekkien omistajuuspohjan laajentamisesta sekä apteekkien määrä- ja hintasääntelystä luopumisesta. Apteekkitoimialaa tulee arvioida ja sen tulee kehittyä, kuten muidenkin toimialojen. Aihe on ajankohtainen myös tulevien eduskuntavaalien alla.

Sääntelyn vapauttaminen voi lisätä lääkkeiden saatavuutta ja apteekkipalveluiden saavutettavuutta tietyillä alueilla, mutta se sisältää myös merkittäviä riskejä. Riskejä ovat mm. apteekkien alueellisen kattavuuden heikentyminen kaupunkikeskittymien ulkopuolella, lääkkeiden toimitusvarmuuden ja tuotevalikoiman sekä saatavuuden heikentyminen, omistuksen keskittyminen, neuvonnan heikentyminen sekä epätoivottu lääkkeiden käytön lisääntyminen.

Myös digitalisaatiokehitys muuttaa apteekki-alaa. Kivijalka-apteekkien yhteydessä toimivien verkkoapteekkien määrä on viime vuosina lisääntynyt, ja resepti- ja itsehoitolääkkeitä on mahdollista tilata verkkoapteeekeista.

SOSTE valmistautuu apteekkitoiminnan uudistusta koskevaan keskusteluun seuraavista näkökulmista:

Sairastuneiden maksutaakan pienentäminen

Ajankohtainen tilanne: Lääkkeen hintaan vaikuttavat tukkuhinta, apteekin kate eli lääketaksa ja reseptilääkkeiden toimitusmaksu sekä arvonlisävero (10 %). Lääkkeiden hintalautakunta vahvistaa enimmäistukkuhinnan Kela-korvattaville lääkkeille, ja tukkuhinta on sama kaikkialla Suomessa.

Lääkehuollon kustannustehokkuuden parantamista koskevan lakipaketin ensimmäinen osa (vp 245/2022) hyväksyttiin eduskunnassa joulukuussa 2022 ja se tuli voimaan 1.1.2023. Muutoksessa alennettiin lääketaksaa reseptilääkkeiden osalta, mikä alentaa myös lääkkeen käyttäjän maksuosuutta. Lääkkeiden omavastuuosuus (lääkekatto) on jäädytetty vuodelle 2023, minkä johdosta lääkekattoon ei tehty indeksikorotusta. SOSTE on tukenut molempia tavoitteita sairastuneiden maksuosuuden pienentämiseksi. Näiden toimien lisäksi hintakilpailu on ollut mahdollista itsehoitolääkkeissä 1.4.2022 alkaen, mutta muutoksen vaikutuksista itsehoitolääkkeiden hintoihin ei ole vielä tietoa.

Alkuvuodelle kasaantuvien lääkekustannusten edelleen pienentämiseksi **SOSTE esittää, että lääkkeiden omavastuuosuus jaksotetaan kalliita lääkkeitä käyttävien osalta.** Lisäksi SOSTE esittää, että palvelu-, matka- ja lääkemaksukatot on yhdistettävä yhdeksi maksukatoksi ja yhteisen maksukaton tason sidottava takuueläkkeen tasoon. Mallissa erilliset maksukatot säilyisivät ja niitä seurattaisiin jatkossakin. Kunkin erillisen maksukaton täytyessä asiakas ei maksaisi kyseistä palvelu-, matka- tai lääkekohtaista maksua. Kun palveluista, matkoista ja lääkkeistä perityt maksut ylittävät maksukaton, ne olisivat tämän jälkeen maksuttomia.

Tukkuhinta-alennusten sallimista apteekkeille voi harkita, mutta alennusten täytyisi tässä tapauksessa siirtyä lääkkeen käyttäjälle eikä jäädä nostamaan apteekin katetta. Tämä muutos todennäköisesti aiheuttaisi lääkkeiden hintojen eriytymisen alueittain.

Itsehoitolääkkeiden myynnin laajentaminen

Useiden selvitysten mukaan kansalaiset haluavat ostaa lääkkeensä mieluummin apteekista kuin päivittäistavarakaupoista (esim. [Fimea 2022](#)). SOSTEn tuoreessa kansalaisille suunnatussa kyselyssä 46 % (82/181) vastaajista säilyttäisi itsehoitolääkkeiden myynnin apteekkeissa ja 43 % (76/181) olisi valmis vapauttamaan ne päivittäistavarakauppoihin. SOSTEn Potilas- ja kansanterveysjärjestöjen verkostolle (POTKA) ja Vanhustyön verkostolle (VAHVA) suunnatussa järjestökyselyssä (n=17) vajaa puolet (7/17) kannatti itsehoitolääkkeiden rajoitettua vapauttamista, täyttä vapauttamista kaksi vastaajaa ja myynnin säilymistä apteekkeissa vajaa puolet (7/17) vastaajista.

Itsehoitolääkkeiden myynnin rajattu laajentaminen kauppoihin lisäisi lääkkeiden saatavuutta alueilla, joissa apteekkiverkosto ei ole kattava. Mikäli itsehoitolääkkeiden myyntiä laajennetaan päivittäistavara-kauppoihin, se tulee tehdä lääkitysturvallisuus huomioiden (rajattu valikoima, pienet pakkauskoot). Itsehoitolääkkeiden myynnin tulee myyntikanavasta riippumatta olla luvanvaraista, ja luvassa voi esittää tarpeellisia ehtoja potilas- ja lääkitysturvallisuuden varmistamiseksi. Tulisi myös ratkaista, miten valvonta järjestetään (valvottavat maksavat valvontamaksun, joka tulee ohjata Fimean toiminnan vahvistamiseen). Itsehoitolääkkeiden myyntiä vapauttaneissa maissa on havaittu, että valvonnassa on ollut puutteita ([Fimea 2018](#)). Itsehoitolääkkeiden myyntikanavia laajennettaessa yhtenä riskinä on lisäksi apteekkien myynnin lasku, mikä voi vaikuttaa pienten apteekkien kannattavuuteen. Tämä edellyttäisi erillisiä mekanismeja näiden apteekkien tukemiseksi.

Itsehoitolääkkeiden rajatun myynnin laajentamisen ohella lääkkeiden saatavuutta voidaan parantaa lisäämällä apteekkien palvelupisteitä alueilla, joilla ei ole riittäviä toimintaedellytyksiä sivuapteekin pitämiselle. Apteekkien palvelupisteissä lääkkeiden myynnin valvonta on tehokkaampaa ja farmaseuttisesta neuvonnasta on todennäköisesti mahdollista huolehtia paremmin kuin päivittäistavara-kauppojen yhteydessä.

Lääkkeiden saatavuus

Lääkkeiden saatavuushäiriöt ovat tutkimusten mukaan lisääntyneet. Lääkkeen käyttäjien arjessa kokemat saatavuusongelmat liittyvät sekä apteekkien varastotilanteeseen että globaaleihin saatavuushäiriöihin. Apteekille on riski pitää varastossa kalliita lääkkeitä, sillä niiden palauttaminen tukkuliikkeeseen on yleensä kielletty. SOSTEn syksyllä 2022 toteuttamassa, kansalaisille suunnatussa kyselyssä tämä tuli esille yhtenä merkittävimmistä haasteista - lääkettä ei saa heti apteekista, vaan se täytyy tilata ja tulla hakemaan eri kerralla. Tämä hankaloittaa lääkkeen käyttäjän arkea erityisesti maaseudulla, jossa välimatka lähimpään apteekkiin on pitkä. POTKA- ja VAHVA –verkostoihin kuuluvat järjestöt (n=17) listasivat lääkkeiden saatavuuden ja toimitusvarmuuden tärkeimmäksi apteekkijärjestelmän uudistuksessa huomioitavaksi asiaksi. SOSTE kannattaa STM:n tammikuussa 2023 julkaistussa selvityksessä esitettyä ehdotusta kehittää toimintamalleja lääkehoitojen katkeamattomuuden varmistamiseksi saatavuushäiriöiden tai lääkemääräyksen epäselvyyksien ratkaisemiseksi tilanteissa, jotka voitaisiin ratkaista tarkoituksenmukaisesti apteekissa.

Lääkkeiden toimitusvarmuuden lisäämiseksi SOSTE ehdottaa lisäksi palautuskiellon poistamista, jotta apteekit voivat palauttaa käyttökelpoiset lääkkeet takaisin tukkuliikkeeseen. Lääkkeiden tilauskäytäntöjä tulee lisäksi kehittää niin, että lääkkeen käyttäjä voi helposti ilmoittaa tarvittavasta lääkkeestä ja joko käydä hakemassa sen apteekista tai vaihtoehtoisesti apteekki voisi toimittaa lääkkeen sen käyttäjälle. Mikäli apteekkitoimintaan kohdistuvia rajoituksia poistetaan, on myös huomioitava mahdolliset vaikutukset apteekkien kokoon ja apteekkien varastonhallintaan.

Verkkoapteekkitoiminnan kehittäminen

Verkkoapteekkitoiminnan kehittäminen on mahdollisuus lisätä apteekkipalveluiden saatavuutta ja saavutettavuutta kansallisesti. Vaikka verkkoapteekkipalveluiden käyttö on lisääntynyt, se on vielä suhteellisen vähäistä, ja lääkkeen käyttäjät tekevät ostoksensa mieluummin kivijalka-apteekissa ([Fimea 2022](#), SOSTEn kysely 2022). Kansalaiset arvostavat apteekkien asiakaspalvelua ja kasvotusten tapahtuvaa neuvontaa, sekä sitä, että lääkkeen saa yleensä mukaan kertakäynnillä. Verkkoapteekeissa haasteena ovat sekä palveluaikojen rajallisuus (reseptilääkkeiden ostoon vaadittavaa neuvontaa ei ole 24/7) että pitkät toimitusajat, ja se että osaa lääkkeistä ei voida toimittaa verkosta esimerkiksi lämpötilavaatimusten vuoksi. Myöskään huumausaineiksi luokiteltuja valmisteita ei voi toimittaa verkkoapteekin kautta.

Verkkoapteekkitoiminnan sujuvoittamiseksi SOSTE ehdottaa, että apteekkien yhteistyö verkkoapteekkien farmaseuttisessa neuvonnassa sallitaan. Tämä mahdollistaa neuvonta-aikojen jakamisen apteekkien kesken ja siten pidemmät aukioloajat. Verkkoapteekkien kuljetustoimintaa tulee kehittää nopeammaksi ja niin, että kuljetuksissa on mahdollista ottaa huomioon myös eri valmisteiden lämpötilavaatimukset.

Apteekkien yksityisydensuojan ja palveluiden kehittäminen

Yksityisydensuoja ei toteudu tällä hetkellä riittävästi apteekeissa. SOSTE korostaa, että asiaan täytyy kiinnittää huomiota ja mahdollistaa apteekeissa asiointi, neuvonta ja ohjaus yksityisydensuoja säilyttäen. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi yhtä rauhallisempaa asiakaspalvelupistettä, johon on erillinen vuoronumero. Rauhallisen tilan merkitys korostuu, kun apteekkivaihto laajenee kattamaan inhaloitavat lääkkeet ja myöhemmin biologiset lääkevalmisteet, joiden antolaitteisiin liittyvää opastusta toteutetaan apteekeissa. Asiakaspalvelupisteiden kehittämisessä on huomioitava palvelun saavutettavuus ja esteettömyys.

SOSTEn ja Fimean kyselyiden mukaan kansalaiset toivovat pieniä terveydenhuollon palveluita apteekkeihin. Näitä voivat olla esimerkiksi hoitotarvikejakelu, pienet sairaanhoidolliset toimenpiteet ja rokotukset. Tämä edellyttää terveydenhuollon toimintalupaa, terveydenhuollon ammattihenkilökuntaa sekä valvontaa.

Apteekkien omistajapohjan laajentaminen

Sosiaali- ja terveysministeriö on valmistelemassa selvitystä apteekkien omistajapohjan laajentamisesta. Selvityksessä tarkastellaan omistajapohjan laajentamista eri asteisesti: muille farmasian alan ammattilaisille, muille toimijoille proviisorin säilyessä enemmistöosakkaana, vapaa omistajuus pois lukien lääketukut, -yritykset ja lääkkeen määrääjät sekä vapaa omistajuus niin, että myös tukkukaupoilla on mahdollisuus omistaa apteekki.

On erittäin poikkeuksellista, että elinkeinotoiminnan omistamista rajataan. Se ei ole nykyisellään tarkoituksenmukaista. SOSTE painottaa, että omistajapohjan mallista riippumatta lääkkeen käyttäjän tarpeiden huomioiminen, lääkitysturvallisuus ja neuvonta sekä lääkkeiden saatavuus ja apteekkipalveluiden saavutettavuus ovat ensisijaisen tärkeitä. Ruotsin apteekki-alan kokemukset ja Suomen kokemukset lääkärikeskuksista viittaavat voimakkaaseen keskittymiseen ja ketjuuntumiseen. Tämä ei välttämättä ole lääkkeen käyttäjän edun mukaista. Mikäli apteekkien omistaminen sallitaan myös muille yksityisille elinkeinoharjoittajille kuin proviisoreille, apteekissa tulee olla palkattuna vastuullinen proviisori.

Apteekkien sijainti- ja määräsääntely

Läkelain huhtikuussa 2022 voimaan tullut muutos mahdollistaa sen, että apteekkeja ja sivuapteekkeja voidaan jatkossa perustaa nykyistä helpommin myös sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköiden, kuten sairaaloiden, yhteyteen. Tarkoituksena on varmistaa terveydenhuollon yksiköistä kotiutuvien potilaiden lääkehuollon katkeamattomuus. Tämä on lääkkeen käyttäjien kannalta myönteinen uudistus, ja **SOSTE kannattaa apteekkien ja sivuapteekkien perustamista sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköiden yhteyteen**. Läkelain mukaan kunta voi tehdä esityksen apteekin perustamisesta. Olisi tarkoituksenmukaista jatkossa, että myös hyvinvointialue voisi arvioida lääkkeiden jakelua ja apteekin toimipisteiden tarvetta kunnan ohella. SOSTE kannattaa STM:n tammikuussa 2023 julkaistussa selvityksessä esitettyä ehdotusta kehittää apteekki- ja sivuapteekkilupien myöntämisprosessia mm. läpinäkyvyyden, osaamisvaatimusten ja valintaperusteiden osalta.

Apteekkien määräsääntelystä ei kuitenkaan tule kokonaan luopua. Esimerkiksi Ruotsissa määräsääntelystä luopuminen aiheutti toimitusvarmuuden heikkenemisen (enemmän pienempiä apteekkeja, joilla on pienet lääkevarastot) eikä apteekkitilanne parantunut haja-asutusalueilla.

Tämän paperin valmistelussa on hyödynnetty seuraavia lähteitä:

- Vastaukset SOSTEn kyselystä POTKA- ja VAHVA-verkostoille tammikuussa 2023 (n=17).
- Vastaukset SOSTEn kyselystä kansalaisille loka-marraskuussa 2022 (jaettu POTKA-verkoston jäsenjärjestöjen kautta, n=181).
- Apteekit Suomessa – tilannekuva elokuu 2022. Kati Myllymäki ja Mirjami Tran Minh.
- Fimea. 2018. Itsehoitolääkkeiden jakelukanavat Euroopassa. www.julkari.fi/handle/10024/136516
- Fimea. 2021. Lääketaksan, apteekkimaksun ja apteekkiveron kehittäminen Suomessa. www.julkari.fi/handle/10024/140921
- Fimea. 2022. Lääkebarometri 2021. www.julkari.fi/handle/10024/144134
- Kilpailu- ja kuluttajavirasto 5/2020. Apteekkimarkkinoiden kehittäminen. www.kkv.fi/uploads/sites/2/2021/11/2020-kkv-selvityksia-5-2020-apteekkimarkkinoiden-kehittaminen.pdf

- STM. Lääkkeiden vähittäisjakelu ja apteekkijärjestelmät Euroopassa. Selvitys Suomesta ja kymmenestä muusta Euroopan maasta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2022:25. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164438>
- STM. Apteekkijärjestelmän kehittäminen: Nykytilan arviointi ja ehdotuksia jatkotoimenpiteiksi. STM:n raportteja ja muistioita 2023:6. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164599>